

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH
KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Ro'zibayeva Gulinura Elburus qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik, psixologik va metodik asoslari yoritilgan. Maqola XXI asr ta'lim talablariga javoban, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning samarali metodikasini nazariy va amaliy jihatiga asoslangan. Ta'lim tizimida bilimlarni shunchaki yod olishga qaratilgan an'anaviy yondashuvlarning ustunligi bolalarda tanqidiy tahlil, mantiqiy xulosa chiqarish va muammolarni ijodiy hal qilish qobiliyatlarini sustlashtirmoqda, bu esa tadqiqotning asosiy dolzarbligini belgilaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari fikrlash faolligini oshirish va ularning mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishda ushbu metodlarning ya'ni muammoli ta'lim, klaster, aqliy hujum, INSERT, rolli o'yinlar metodlarining ahamiyatli ekanligi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, mustaqil fikrlash, interfaol metodlar, ta'lim texnologiyalari, analitik yondashuv, innovatsion pedagogika, boshlang'ich ta'lim metodikasi, o'quvchi faolligini oshirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari, pedagogik metodika, loyiha asosida o'qitish.

Abstract: This article highlights the pedagogical, psychological, and methodological foundations of developing independent thinking skills among primary school pupils. In response to the educational demands of the 21st century, the article theoretically and practically substantiates an effective methodology for fostering independent thinking in primary education learners. The dominance of traditional approaches in the education system—focused mainly on rote memorization—weakens children's abilities for critical analysis, logical reasoning, and creative problem-solving, which defines the main relevance of this study. The article demonstrates the significance of methods such as problem-based learning, clustering, brainstorming, INSERT, and role-playing in enhancing primary school pupils' cognitive activity and developing their competencies to make independent decisions.

Keywords: primary education, independent thinking, interactive methods, educational technologies, analytical approach, innovative pedagogy, primary education methodology, student engagement, critical thinking skills, pedagogical methodology, project-based learning.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb tus olmoqda. Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan davrda ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan eng muhim vazifalardan biri o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yondashish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning tafakkuri shakllanadigan, atrof-muhitni idrok etish jarayoni faollashadigan muhim poydevor hisoblanadi. Shu jumladan, boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodikalarini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biridir. XXI asr axborotlar tez almashinadigan, ijtimoiy-iqtisodiy

munosabatlar murakkablashgan davr bo'lib, bu davr shaxsdan moslashuvchanlik, ijodkorlik va, eng muhimi, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini talab qiladi. Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifasi nafaqat bilim berish, balki o'quvchini bu bilimlarni tahlil qilish, baholash va ular asosida mustaqil qaror qabul qilishga tayyorlashdan iborat. Bu jarayonning poydevori aynan boshlang'ich ta'lim bosqichida qo'yiladi. Chunki bu yoshda bolalarning kognitiv jarayonlari tez rivojlanadi, ularda savol berish, tushunchalarni mustaqil bog'lash va dastlabki mulohazalarni shakllantirish uchun zamin yaratiladi. Shuning uchun boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi milliy ta'lim strategiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, an'anaviy ta'lim metodlari, asosan, eslab qolishga va bilimlarni reproduksiya qilishga qaratilgan. Bu esa o'quvchilarda berilgan ma'lumotni tanqidiy tahlil qilish, o'z nuqtai nazarini mantiqiy asoslash va standart bo'lmagan yechimlarni topish qobiliyatini yetarli darajada rivojlantirmaydi. Mustaqil fikrlash bilimlarni egallash uchun, bu bilimlarni tanqidiy tahlil qilish uchun, muammolarni ijodiy hal qilish va mustaqil qarorlar qabul qilish uchun ham kerakdir. Zamonaviy, jadal rivojlanayotgan dunyoda yoshlarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish ta'limning asosiy maqsadi bo'lib, turli innovatsion va qiziqarli metodologiyalardan foydalanish kerak. O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro standartlarga mos, o'quvchilarning faol kognitiv faoliyatini rag'batlantiradigan, ammo maktab amaliyotiga to'liq joriy etilmagan samarali metodik yechimlarni topish zarurati mavjud. Shunday qilib, ushbu tadqiqotning muammosi – boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslangan va amaliy samarali metodikasi yetishmasligida namoyon bo'ladi. O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, "Yangi O'zbekiston – maktabdan boshlanadi" tamoyili o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuvi, erkin qaror qabul qilishi kabi sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab boshlang'ich sinf o'quvchilari mavzuni yod olishga intiladi, ammo o'z fikrini mustaqil bayon qilishda qiyinchilikka duch keladi. Bu esa dars jarayonida qo'llanilayotgan metodik yondashuvlarni yangilash zarurligini anglatadi. Ta'limda qo'llanilayotgan innovatsion yondashuvlar loyiha asosida ta'lim, muammoli ta'lim, klasterlar bilan ishlash, AKT vositalari orqali topshiriqlarni mustaqil bajarish bularning barchasi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy yondashishga, izlanishga va o'z fikrini asoslashga qaratiladi. Erkin fikrlashni shakllantirish masalasi bugungi pedagogik tadqiqotlar markazida bo'lib, ta'lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda muhim hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy qilish ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, kompyuterlar, planshetlar, interfaol doskalar va ta'lim dasturlari yordamida o'quvchilar o'z bilimlarini mustaqil tekshirish, yangi ma'lumotlarni qidirish va mustaqil izlanishga odatlanadi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish murakkab, ammo samaralidir. Mustaqil fikrlash ko'nikmalariga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari nafaqat o'qishda, balki hayotning turli jabhalarida ham muvaffaqiyatli bo'ladilar. Boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun darslarni hayotiy vaziyatlar va hayotiy voqealar bilan bog'lash muhim deb o'ylayman. Kundalik hayotdan olingan misollar, real muammolar asosida topshiriqlar berish o'quvchilar uchun qiziqarli va anglashilgan boladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bilimlarni yodlashdan tashqari, ularni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish kabi yuqori darajadagi fikrlash jarayonlariga o'rgatish kerak. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun loyihaviy yondashuv va keys-stadi metodlari bilan integratsiyalashgan, pedagogik samaradorligi ilmiy asoslangan metodikani ishlab chiqish va uning ta'lim jarayoniga joriy etilishini asoslashdan iboratdir.

Mustaqil fikrlash — bu o'quvchining berilgan axborotni tahlil qilish, solishtirish, dalillash, xulosa chiqarish va o'z nuqtai nazarini shakllantira olish jarayonidir. Psixologlar tadqiqotlariga ko'ra, 7–10 yosh oralig'idagi bolalar abstrakt fikrlashdan ko'ra ko'proq aniq tasavvurlarga tayanadi. Shu bois boshlang'ich sinfda mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun ko'proq hayotiy misollar, kuzatishlar va faol metodlar qo'llanilishi zarur.

Mustaqil fikrlashning asosiy komponentlari:

- tahlil qilish;
- taqqoslash;
- mantiqiy bog'liqliklarni topish;
- muammoni hal qilish;
- shaxsiy xulosa chiqarish.

Mustaqil fikrlashni shakllantirishda qo'llaniladigan metodlar quyidagilardan iboratdir:

1. Muammoli vaziyat yaratish metodi
2. Klaster - tushunchalar xaritasi metodi
3. Aqliy hujum
4. INSERT texnologoyasi
5. Rolli o'yinlar

Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslari samaradorligini ta'minlovchi interfaol metodlardan foydalanish, o'qitishning noan'anaviy usullarini qo'llash juda ham zarurdir. Shu jumladan sinfdan tashqari o'qish darslarida uyushtiriladigan o'yinlar, mashg'ulotlar bo'lmasdan, ta'limiy xarakterga ega bo'lishi, o'rganilayotgan asar mavzuni o'zlashtirishga, asar yuzasidan ta'limiy va tarbiyaviy xulosa chiqarishga qaratilishi kerak. Sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etishda "Aqliy hujum", "Klaster", "Kichik guruhlarda ishlash", "Lahzada aql charxi", "Qarorlar mojarosi" (qaror qabul qilish texnologiyasi) kabi interfaol usullardan va ta'limiy o'yinlaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, fikrini jamoa bilan maslahatlashishga, muammolarni hal qilishga o'rgatadi. Noan'anaviy shaklda tashkil etilayotgan sinfdan tashqari o'qish darslari o'quvchilarning jamoa bo'lib kichik guruhlarda faoliyat ko'rsatishi ko'nikmalarini shakllantiradi, mustaqil fikr yuritish, fikrini erkin ifodalash, boshqalar fikrini tinglash, mulohaza yuritish, ulardan eng muhimlarini ajrata olish, o'z fikrini ilgari surish, uni dalillash, fikrlarni umumlashtirish va xulosalashga o'rgatadi. O'tilgan har bir qiziqarli mashg'ulot o'quvchilar ongida yaxshiroq qolishi, shuningdek, dunyoqarashini kengaytirish bilan birga mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyatini o'stiradi. Mustaqil fikrlash erkin, tiniq, mustaqil, boshqa birovnikiga o'xshamagan bo'lib, ko'p hollarda g'ayri tabiiy yechimlar ham topa olishi mumkin. Boshlang'ich ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni shakllantirish o'quvchining kognitiv rivojlanishi, intellektual faolligi va shaxsiy qaror

qabul qilish kompetensiyalarining uzluksiz takomillashuviga xizmat qiluvchi murakkab psixologik va pedagogik jarayondir. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy metodlarning ilmiy asoslanishi zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchini bilimni tayyor holatda qabul qiluvchi emas, balki uni faol izlovchi, tahlil qiluvchi va qayta ishlab, yangi mazmun yaratadigan sub'ekt sifatida shakllantirishga qaratilgan. Shu ma'noda interfaol metodlar mustaqil fikrlashni rivojlantirishning eng samarali vositasi hisoblanadi. Muammoli ta'lim - muammoli vaziyat yaratish mustaqil fikrlashning asosiy mexanizmi hisoblanadi. O'quvchi berilgan vaziyatga tayyor javob topa olmaydi, balki izlanishga majbur bo'ladi. Bu jarayon uning mantiqiy fikrlash, kuzatish, dalillarni solishtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini intensivlashtiradi. Masalan: "Nega tabiatda fasllar o'zgaradi?" kabi savollar tahliliy jarayonni faollashtiradi. Klaster texnologiyasi - klaster usuli bilimlarni tizimlashtirish va mantiqiy bog'liqlikni aniqlashga xizmat qiladi. Bu metodning ilmiy mohiyati shundaki, bola fikrlar orasidagi semantik aloqani mustaqil topadi. Bu esa chuqurroq idrok, ma'no ochish va kategoriyalararo aloqalarni ko'ra bilishni shakllantiradi. „INSERT" texnologiyasi bu metod o'quvchining metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantiradi, ya'ni u o'z fikrlash jarayonini boshqarishni o'rganadi:

- bilaman;
- bilmayman;
- tushunmadim;
- tekshirishim kerak.

Bu jarayon mustaqil fikrlashning refleksiv asosini mustahkamlaydi. Aqliy hujum o'quvchilarda keng ma'noli, erkin fikrlashni shakllantiradi. Bu esa mustaqil fikrlashning ijodiy komponentini kuchaytiradi. Ushbu metod orqali o'quvchi hech qanday cheklolarsiz fikr bildirib, keyinchalik eng maqul yechimni tanlaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining psixologik xususiyatlari — qiziqish, vizual idrok, o'yin faoliyati, muloqotga ehtiyoj — ta'lim jarayonini interfaol, predmetli, faoliyatga yo'naltirilgan shaklda tashkil etishni talab qiladi.

Ushbu ilmiy tadqiqotning natijalari boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda maqsadli metodik yondashuvning zarurligini to'liq tasdiqladi.

Tadqiqot boshlang'ich ta'lim psixologik-pedagogik xususiyatlarini inobatga olgan holda mustaqil fikrlashni shakllantirish metodikasini tizimlashtirishga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hasanboyeva O., Yo'ldosheva Sh. Pedagogika. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" nashriyoti, 2021.
2. Doniyorov A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
3. G'ulomov Q., Abduqodirov A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022.
4. Xodjayeva N. Boshlang'ich sinflarda innovatsion pedagogik yondashuvlar.
5. Shodmonov Q., Karimova B. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021.

6. Matnazarov R. Boshlang'ich ta'limda kognitiv yondashuvlar. – Samarqand: 2022.Toshkent: 2020.